

מוסדות
**דרבי
תורה**

בנשיאות מרן הגאון
רבי אשר וייס שליט"א

שיעור מרן הרב שליט"א

קונטרס שבועי

אגדה

רחמנא דעני לתבירי ליבא ענינא

הלכה

יסודות התשובה והוידוי

פרשת נצבים תשפ"א

שנה כ"ג - קובץ מ"ב [תש"פ]

יד"ל ע"י מכון "מנחת אשר"

כל הזכויות שמורות

עריכה והוצאה לאור ע"י
מכון "מנחת אשר"

להפצת תורתו של
מו"ר הגאון רבי אשר וייס שליט"א

רחוב אהרון אשכולי 109
ירושלים

המען למכתבים:
ת.ד. 23170

Email: info@minchasasher.com

יעמדו על הברכה

המזכים את הרבים בהפצת תורתו
של מרן הגאב"ד שליט"א

השיעור השבועי מוקדש

לעילוי נשמתו

של

הר"ר פסח יהודה

בן ר' פנחס הי"ד

Leon Lebor

גלב"ע כ"ג אלול תשס"א

במתקפת הטרור במגדלי התאומים בניו יורק

Dedicated by his family

Talia David

Etana Orly and Ronit

יסודות התשובה והיודוי

פרשת נצבים

יסודות התשובה והיודוי

"והיה כי יבואו עליך כל הדברים האלה הברכה והקללה אשר נתתי לפניך והשבות אל לבבך וכו' ושבת עד ה' אלקיך ושמעת בקולו ככל אשר אנכי מצוך היום וביניך בכל לבבך ובכל נפשך" (דברים ל' פסוק א' - ב').

"כי המצוה הזאת אשר אנכי מצוך היום לא נפלאה היא ממך ולא רחוקה היא וכו' כי קרוב אליך הדבר מאד בפיך ובלבבך לעשותו" (שם י"א-י"ד).

נחלקו הראשונים בענין התשובה אם מצוה היא מכלל תרי"ג מצוות התורה או שמא איננה מצוה אלא זכות וטובה שנתן הקב"ה לישראל.

הרמב"ן בפרשתנו כתב דפסוק זה, "ושבת עד ה' אלקיך" מצות עשה היא שעל החוטא לשוב בתשובה ולא רק הבטחה שכך יהיה בסוף הימים, ועוד פירש הרמב"ן את הכתוב "כי המצוה הזאת אשר אנכי מצווך היום" דהכונה למצות תשובה הכתובה בריש דקרא ולא לכללות מצוות התורה, וזה פירוש הפסוק בפיך ובלבבך לעשותו, בפיך היינו וידוי פה ובלבבך היינו תשובת הלב. וגם הסמ"ק במצוה נ"ג מנה מצות התשובה בכלל תרי"ג מצוות וכ"ה בשערי תשובה לרבינו יונה שער א' ס"א עי"ש.

אך בלשון הרמב"ם משמע דאין התשובה מצוה כלל אלא זכות וטובה שנתן הקב"ה לישראל שעל ידה בידם לתקן את אשר עוותו, אך אין התשובה מצוה אלא היודוי, דהלא כתב בסהמ"צ עשין ע"ג "הוא שצונו להתודות על העונות והחטאים שחטאנו, ולאמר אותם עם התשובה", הרי דאין עצם התשובה מצוה אלא היודוי אלא דצריך לומר את דברי היודוי עם התשובה, וכ"כ בפ"א ה"א מהלכות תשובה "כל מצוות שבתורה בין עשה בין ל"ת אם עבר על אחת מהן וכו' כשיעשה תשובה וישוב מחטאו חייב להתודות לפני ה' וכו' וידוי זה מצות עשה" וכו' ואף בלשון זה משמע דאין המצוה עצם התשובה אלא היודוי בשעה שישוב מחטאו, ומתוך כך כתב המנ"ח במצוה שס"ד

יסודות התשובה והידידי

דמצות וידוי גדרה כעין מצות גירושין דאין האדם מצווה לגרש את אשתו אלא דאם רצונו לגרשה מצווה לעשות כן ע"י ספר כריתות וכן בוידידי אם רצונו לשוב בתשובה לפני המקום ולכפר על חטאו מצווה להתודות בשעת התשובה עי"ש.

אך באמת אין זה שיטת הרמב"ם, ומתוך דיוק בלשון הרמב"ם בשתי מצוות אלה חזינן דאין גדר אחד להם, דבמצוה רכ"ב כתב "שצונו לגרש בשטר עכ"פ כשנתרצה לגרש" הרי שהדגיש דאין הגירושין חובה אלא כשנתרצה לגרש מצוה לעשות כן ע"י גט כריתות, אבל במצוה ע"ג כתב "שצונו להתודות על העוונות וכו' ולומר אותם עם התשובה" ולא כתב כשנתרצה לשוב בתשובה או כשנשוב בתשובה אלא שמצוה להתודות ולומר דברי וידוי עם התשובה, ומשמע מלשונו דכל זה בכלל המצוה "להתודות עם התשובה" ובאמת כתב כן להדיא בפרטי המצוות בריש הלכות תשובה דהמצוה "שישוב החוטא מחטאו לפני ה' ויתודה" הרי שכל זה בכלל המצוה שישוב ויתודה וגם התשובה מצוה ולא רשות בעלמא ובאמת מבואר להדיא בדבריו גם בסהמ"צ שם דכל חוטא חייב להתודות הרי דאין זה תלוי כלל ברצונו לשוב בתשובה אלא חובה גמורה יש כאן להתודות עם התשובה וז"ב ופשוט.

אלא דמ"מ נראה ברור דנחלקו הרמב"ם והרמב"ן בשורש מצוה זו וענפיה, דלדעת הרמב"ן שורש המצוה הוא התשובה ומקורו "ושבת עד ה' אלקיך" והידידי חלק ממנה כדכתיב "בפיך ובלבבך לעשותו", ולדעת הרמב"ם שורש המצוה היא וידוי ומקורה "והתודה" אלא שגם התשובה מצוה עליו דוידידי ללא תשובה לאו כלום היא, ונראה דהרמב"ם הולך בזה לשיטתו דבפרק ז' ה"ה כתב הרמב"ם "כבר הבטיחה תורה שסוף ישראל לעשות תשובה בסוף גלותן ומיד הם נגאלין שנאמר "והי' כי יבואו אליך וכו' ושבת עד ה' אלקיך וכו' ושב ה' אלקיך את שבותך" הרי שפירש מקרא זה כהבטחה ולא כציווי, ואף שגם הרמב"ן כתב שיש בפסוק הזה הבטחה ומ"מ יש בה גם ציווי, אין זה דעת הרמב"ם דהרמב"ן סמך דבריו גם על המשך הפרשה "כי המצוה הזאת אשר אנכי מצוך היום" וכו', אבל הרמב"ם באגרת תימן כתב לפרש מקרא זה לומר דאין נביא יכול לחדש דבר דהקב"ה לא השאיר ממצותיו לא בשמים ולא מעבר לים אלא את כל התורה נתן לבני ישראל ע"י משה עבדו ולא תהא תורה אחרת מאתו ית"ש, הרי שפסוק זה מתפרש על כלל מצות התורה ולא על מצות התשובה.

אמנם בנוגע למקור מצות התשובה לשיטת הרמב"ם יש לומר כמה דרכי הבנה, הישמח משה בפרשת נצבים וכן במשך חכמה בפרשת וילך כתבו בשיטתו דאין מצוה

יסודות התשובה והידידי

מיוחדת בתשובה אלא כל מצוה ומצוה שאנו מצווים בעשייתו וקיומו מחייב לשוב בתשובה אם בטלנו אותו, ועומק סברא זו היא דבאמת אין מצוות התורה מעשים בעלמא שאנו מצווים בעשייתן, אלא ענינים ומעשים המקרבים בעצמותם את האדם אל אבינו שבשמים וזה תכלית כל הבריאה וכל התורה, וא"כ מצוות אלה שאנו מצווים בקיומם כדי להתקרב אל ה' הן הם המחייבים בתשובה אם בטלנו מהם והתרחקנו ע"י ביטולם מהקב"ה, וכמבואר בדברי הרמב"ם בפ"ז ה"ו "אמש היה זה שנאו לפני המקום משוקץ מרוחק ותועבה, והיום אהוב ונחמד קרוב וידיד", ונמצא לפי"ז דלא מצוה אחת של תשובה יש במנין התרי"ג אלא תרי"ג מצוות של תשובה.

ונראה עוד דמצות התשובה נובעת אף מן הציווי הכללי "לדבקה בו" שהיא מצות הדביקות בהקב"ה ואף שחז"ל פירשו מצוה זו בכמה אופנים, לדבוק במדותיו של הקב"ה ולדבוק בתלמידי חכמים, מדברי הרמב"ם עצמו למדנו שאף ע"י תשובה מתקיימת מצוה זו דהלא כתב שם "גדולה תשובה שמקרבת את האדם לשכינה וכו' כלומר אם תשוב בתשובה בי תדבק וכו' הרי שהחוטא מרוחק וע"י תשובה הוא מתקרב ומתדבק אל הקב"ה ומקיים בכך מצוה זו לדבקה בו.

אמנם הנראה עיקר בדעת הרמב"ם דמצות התשובה ידעין ממצות וידידי דמצוה אחת הן דהרי כתב הרמב"ם בפ"ב הלכה ג' דהמתענה ולא שם אל לבו הרי הוא כטובל ושרץ בידו וא"כ פשוט דכל ענין הידידי אינו אלא "שישוב החוטא מחטאו לפני ה' ויתודה" וזה המתחייב ממה שצונו התורה להתודות על החטא שבידינו, וכבר האריך שם בסהמ"צ והביא את דברי המכילתא דכל חוטא חייב להתודות ולא רק מביאי הקרבנות (אך דעת הבה"ג והיראים במצוה תמ"א דאין מצות וידידי אלא חלק ממצות קרבן החטאת והאשם עי"ש).

ועיין עוד במורה נבוכים ח"ג פרק ל"ו כתב הרמב"ם "עם אמונת התשובה יתקן וישוב לטוב שבענינים ויותר שלם ממה שהיה קודם שחטא ולזה רבו המעשים המקיימים זה הדעת האמיתי וכו' ר"ל הידידיים והקרבנות וכו' והתעניות, והענין הכולל לתשובה מכל חטא נסור ממנו" הרי דאף שהמצוה הוא וידידי כמבואר בדברי הרמב"ם בסהמ"צ ובהלכות תשובה מ"מ בפנימיות הענין הידידי מחלקי התשובה היא וכל ענין הידידי לסור מן החטא הוא שבו שב החוטא מחטאו ומתקרב אל הקב"ה.

יסודות התשובה והיודוי

ב

במהות התשובה

הנה מבואר בדברי הרמב"ם בפרק א' מתשובה הלכה א' דאין התשובה מכפרת עד שיתודה וללא וידוי פה אינו מתכפר בתשובתו וכן בעלי הקרבנות אין מתכפר להן עד שיתודו וידוי פה, וכבר תמהו האחרונים על דבריו ממשנה ערוכה בקידושין מ"ט ע"ב "המקדש את האשה ע"מ שאני צדיק ונמצא רשע גמור חוששין לקידושין שמא הרהר תשובה בלבו", והלא הרהור בתשובה אינה מכפרת עד שיתודה וידוי פה, ובאמת יש לתמוה יותר בדברי המשנה דהלא בסוף יומא תנן דיש ד' חלוקי כפרה ורק המבטל מצות עשה נתכפר לו ע"י תשובה בלבד ולא בעבר על ל"ת או איסורי כריתות ומיתת בי"ד, וכיון שאמרו במשנה ונמצא רשע גמור ע"כ לא מיירי במי שביטל מצות עשה בלבד, דהמבטל מצות עשה אינו בכלל רשע כלל דהלא כשר הוא לעדות כמבואר בחושן משפט סי' ל"ד דאינו נפסל לעדות אלא אם עבר בלאו שלוקין עליו ובפסולי עדות כתיב אל תשת ירך עם רשע, וכיון דמיירי דעבר על לאוין ומיתות בי"ד איך נעשה צדיק גמור ע"י הרהור תשובה.

ואמרתי בזה, דבאמת שני פנים יש בתשובה כנגד שני פנים שבחטא, דהלא החטא מחייב והחטא מזהם ומטמא, החוטא מתחייב בעונש על חטאו אך גם נפשו נפגמת ומזדהמת וכדברי הנביא "רחצו הזכו", "הסירו הבגדים הצואים מעליכם" וכדו' בכל מקום, וכנגד שני הפנים שבחטא יש שני פנים בתשובה, התשובה מכפרת על חיוב החטא והתשובה מטהרת מטומאת החטא, וכל זה מבואר במקרא מלא "כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם מכל חטאתיכם לפני ה' תטהרו" הרי שישתים הם עניני וסגולות התשובה הכפרה והטהרה.

ונראה דחלוקי כפרה יש אבל אין חלוקי טהרה ואין הטהרה תלויה אלא בלבו של אדם, "מכל חטאתיכם לפני ה', תטהרו" כתיב, וכן הוידוי אינו מעכב אלא את כפרת התשובה אבל לא את טהרתה, דאם עשה תשובה שלימה לפני המקום נעשה טהור וקדוש אף ללא וידוי וללא יסורים, אף שעדיין לא נתכפר מהחיוב שהתחייב על ידי חטאיו.

וזה כונת הגמ' ביבמות כ"ב ע"ב דממזר חייב בכבוד אביו ואף דהבא על הערוה והוליד ממנה ממזר הוי מעוות לא יכול לתקון, "השתא מיהו עושה מעשה עמך", הרי

יסודות התשובה והיודוי

דאף שלא תיקן את המעוות אשר פגם וקלקל מ"מ השתא עושה מעשה עמך הוא, דאין טהרת התשובה תלויה אלא באדם לבדו.

וניחא לפי"ז דע"י שהרהר תשובה בלבו נעשה צדיק גמור אף שעדיין לא נתכפר לו כיון שלא התודה ועדיין לא עבר עליו יוה"כ ויסורין וכדו'.

הראנו לדעת דיש טהרה ללא כפרה, ונראה דיש גם כפרה ללא טהרה, ואף דדעת רבי דעיצומו של יום מכפר בין לשבים ובין שאינן שבים (יומא פ"ז ע"א) אין עיצומו של יום מטהר אלא מכפר בלבד וכפי שאמרו עצומו של יום מכפר. דאין אדם זוכה בטהרה אלא ע"י תשובה שלמה שבלבו, דלפני ה' תטהרו כתיב.

וזה הנראה מה שמצינו בתפילת העמידה ב' ברכות א', הרוצה בתשובה ב' חנון המרבה לסלוח, וכן גם בתפלת אבינו מלכנו, א' החזירנו בתשובה שלימה לפניך ב' סלח ומחל לכל עונותינו, ונראה דברכה ראשונה על תשובה שלימה נוגע לטהרה, והשניה על סליחה ומחילה נוגעת לכפרה, ודו"ק (אמנם בפשטות אין קושיא במה שב' ברכות הן, דהראשונה שנזכה לשוב והשניה שע"י התשובה נזכה לכפרה, וז"פ).

ובזה מיושב קושית התוס' ישנים ביומא פ"ה ע"ב דאם יוה"כ מכפר אף ללא תשובה למה חרב הבית הלא יוה"כ כיפרה עונותיהם בכל שנה ושנה, ותירצו דמ"מ אין יוה"כ מכפר כפרה גמורה ללא תשובה עי"ש, ולהג"ל נראה דאף דעצומו של יום מכפר מ"מ אין עצומו של יום מטהר, וסיבת החורבן היתה מחסרון טהרה דכאשר שוב לא היו ראויים להשראת השכינה חרב הבית ולא משום עונש על חטאיהם, ואפשר שזה כונת התו"י לחלק בין כפרה גמורה דהיינו טהרה לכפרה שאינה גמורה.

ומריש הוי אמינא דזה ביאור מש"כ הרמב"ם בפ"ב ה"ג מעדות ובפי"ז ז' מסנהדרין דפסולי עדות חוזרים להכשר כשעשו תשובה או לקו, דאלו שני הדרכים טהרה או כפרה, אך באמת זה טעות דלהדיא מבואר בפ"א ה"א מהלכות תשובה דחייבי מלקות אף כפרה אין להם כשלא עשו תשובה, וע"כ דגדר פסולי עדות שאני ואין פסולם והכשרם תלוי בתשובה כלל דאדם יראה לעינים, ולכאורה הוי אמינא דהכונה שם הוא להמבואר בסנהדרין דף כ"ה ע"ב דעד שישברו פספסיהן ויקבלו דברי חברות וכדו' תשובה במעשה או ילקו כדילפינן מ"ונקלה אחיך" וכו' אין זה ענין כלל לכפרה וטהרה, אך זה דרך דחוק דהא תינח עבירות שבממוזן אך בהלכות עדות שם מדובר גם בעבירות שבין אדם למקום, ואכתי צ"ע.

יסודות התשובה והיודי

וראיתי ברמב"ם הוצאת ר' שבתי פרנקל בשינוי הנוסחאות גירסא "כיון שלקו חזרו לכשרותן" ולא גרסו "כשעשו תשובה", אלא שהכס"מ גרס כנ"ל, ועדיין צ"ע.

ועוד נראה לפי"ז לישיב מה שנראה כתמוה בדברי הרמב"ם בהלכות תשובה, דהנה בפרק ז' הלכה ג' נכתב "אל תאמר שאין תשובה אלא מעבירות שיש בהם מעשה כגון זנות וגזל וגניבה אלא כשם שצריך אדם לשוב מאלו כך הוא צריך לחפש בדעות רעות שיש לו ולשוב מן הכעס ומן האיבה ומן הקנאה וההתול" וכו', ולכאורה תמוה למה לא כתב הרמב"ם הלכה זו בפרק א' ה"ב אחרי שכתב דחייב להתודות על כל המצוות שבתורה בין עשה ובין ל"ת וכו', שם הי"ל לכתוב דגם על דעות רעות צריך לשוב ולהתודות ולמה המתין עד פרק ז' עם הלכה זו.

אלא נראה בזה דבאמת אין התשובה על הדעות הרעות תשובת כפרה דאין הדעות הרעות עבירות דהתורה לא צייתה בפירוש על המדות הרעות אך מ"מ אמרו חז"ל דהדעות הרעות מרחיקות את האדם מהקב"ה וכמו שאמרו על בעלי הגאווה "אין אני והוא יכולים לדור בדירה אחת", וכן אמרו ג' אין רואין פני שכינה שקרנים חנפנים וכו'.

ומטעם זה לא כתב הרמב"ם הלכה זו בפרק א' שכולו עוסק בכפרה שבתשובה כמבואר לגבי חלוקי כפרה ולגבי וידוי אבל כל פרק ז' עוסק בטהרת התשובה כמבואר למעין בו ובהלכה ה' הביא הרמב"ם את דברי הנביאים שציוו על התשובה, והנביאים הזהירו מהטינוף שבחטא ועל הטוהר והנקיון שבתשובה, ועיין עוד בהלכה ו' "גדולה תשובה שמקרבת את האדם לשכינה וכו' אמש היה זה שנאו לפני המקום משוקץ ומרוחק ותועבה, והיום אהוב ונחמד קרוב וידיד" וכו', וגם תשובה על הדעות משום טהרה היא ולא משום כפרה.

ועוד מובן לפי דברינו דבתשובה על המדות לא כתב הרמב"ם את ענין היודי דבאמת אי"צ בו וידוי דאין היודי קשור לטהרה אלא לכפרה כמבואר ובתיקון המדות אין גדר כפרה אלא טהרה בלבד.

אמנם י"ל עוד מדברי רש"י (בראשית ל"ב כ"א) דלשון כפרה הוא לשון קנוח והעברה, ודו"ק.

יסודות התשובה והיודוי

ג

במהות היודוי

והנה מבואר בדברי הרמב"ם שם בהלכה א' דיש ג' חלקים בויודוי הזכרת החטא, "עויתי חטאתי ופשעתי ועשיתי כך וכך", חרטה על העבר "בושתי ונכלמתי" וקבלה על העתיד "לעולם אין חוזר לדבר הזה" וכן הוא ברבינו יונה בשע"ת שער א', ולכאורה תמוה על נוסח היודוי שאנו אומרים בכל יום שאין בה לא חרטה ולא קבלה על העתיד אלא הודאת החטא בלבד, והלא אם לא התודה כדין אין התשובה מכפרת ואף שיש לומר בדוחק לפי המבואר לעיל דויודוי זה שאנו אומרים בכל יום אינו לשם כפרה אלא לשם טהרה בלבד, אין דעתי נוחה בתירוץ הזה דמאחר שמתודים אנו למה לא נתודה כדין ויודוי המועיל אף לכפרה. וגם דוחק לומר דיש ביטוי לחרטה במה שאומר "ולא שוה לנו" דמ"מ אין בזה קבלה על העתיד ואף לא חרטה מפורשת וכעין דברי הרמב"ם בושתי ונחמתי.

והנראה בזה, דהנה לכאורה סתר הרמב"ם דבריו דבפ"ב ה"ח כתב "היודוי שנהגו כל ישראל אבל אנחנו חטאנו הוא עיקר היודוי" והרי אין זה כנוסח היודוי שכתב בפ"א, ונראה לכאורה דבפרק א' מתייחס הרמב"ם לויודוי של יחיד המתודה בתשובתו על החטא שבידו אבל בפ"ב המדובר בנוסח היודוי בתפלת הציבור דבהלכה ו' שם כתב "אע"פ שהתשובה והצעקה יפה לעולם בעשרה ימים שבין ר"ה ליוה"כ היא יפה ביותר ומתקבלת היא מיד וכו' במה דברים אמורים ביחיד אבל בציבור כל זמן שעושין תשובה וצועקין בלב שלם הם נענים", ובהלכה ז' ביאר את החיוב לשוב בתשובה ולהתודות ביוה"כ ובסו"ד כתב דשליח ציבור ביוה"כ מתודה באמצע תפילתו בברכה רביעית, ואח"כ כתב בהלכה ח' מנהג ישראל להתודות בלשון זה, ונראה דהדברים אמורים בויודוי של ציבור.

ויסוד ההבדל בין יחיד לציבור חזינן אף בויודוי הכהן הגדול על שעיר המשתלח שלא אמר אלא חטאו עוון ופשעו עמך בית ישראל כפר לעונות ולחטאים וכו' ולא אמר לשון חרטה וקבלה דרק המתודה בעצמו לפני המקום יכול לומר דברי חרטה וקבלה אבל המתודה על עון חבירו איך יביע חרטה וקבלה, וה"ה בשליח ציבור שאומר ויודוי בתפלתו אינו אומר אלא הזכרת החטא ודברי ריצוי ובקשה שהקב"ה יכפר עונותינו ולא דברי חרטה וקבלה.

יסודות התשובה והידידי

אך באמת נראה דאין החרטה והקבלה מעיקר מצות הידידי אלא ממצות התשובה אבל עיקר מצות הידידי אינו אלא הזכרת החטא וכמנהג כל ישראל "אבל אנחנו חטאנו", דהנה מצינו לשון ידידי אף במעשר שני כמבואר בפ"ה ממעשר שני משנה י' "במנחה ביו"ט ראשון היו מתודין, כיצד היה הידידי בערתי הקודש מן הבית" וכו', ותמה שם בתוספות י"ט מה ענין ידידי יש בזה הלא אינו מתודה על חטא וכתב בשם הספורנו דענין הידידי הוא "שבעונותנו הוצרכנו לבער הקודש מן הבית לבלתי תת אותם לבכורות" דלע"ל יתנו אותם לבכור, ובמשנה ראשונה שם תמה על דבריו דרק תרומה תנתן לבכור תחת הכהן ואינו מתודה על תרומה לבדה אלא על המעשרות. וכתב דענין הידידי הוא על שהשהה המתנות אצלו עד שעת הביעור ולא נתן מיד לכהן וללוי, אך גם זה אינו נראה דהלא גם בביכורים מצינו לשון ידידי בפ"ב משנה ב' מביכורים "שהמעשר והביכורים טעונים וידידי" ושם עשה כדת וכדין ולא עבר על שום שמץ חטא (וכבר תמהנו במק"א על מש"כ הטורי אבן מגילה דף כ' דלא מצינו לשון ידידי בביכורים אלא במעשר ממשנה זו שהובאה גם ביבמות פ"ג).

והנראה עיקר דשורש ענין הידידי אינו אלא הודאה וזה פירוש מילת "ידידי" וכל המודה על הדבר הוי בכלל ידידי בין במודה על חטא ובין במודה על טובות הא-ל. ושורש ענין זה למדתי מלשון הרמב"ם בשורש ט' שכתב בין המצוות שבציבור "להודות על העונות והפשעים" הרי כתב לשון הודאה במקום וידידי (אמנם בהוצאת ר"ש פרנקל כתוב להתודות). ובאמת מצינו בכתובים "אמרתי אודה עלי פשעי לה'" (תהלים ל"ב ה') "מודה ועוזב ירוחם" ונראה דשורש וידידי הוא שורש ההודאה, ובדקתי ומצאתי כן בספר השרשים לרד"ק (ערך ידה). וניחא בזה לשון וידידי מעשרות וביכורים דעיקר ענין הידידי הוא הודאה אם על העון ואם על הטובות שגמלנו הקב"ה, וראיתי שוב בתוספות אנשי שם על המשנה במע"ש שם שכתב בקיצור דכל מודה בין טוב בין לרע הוי ידידי אך לא ביסס את דבריו עי"ש, ובאמת דבר זה מפורש בדברי מאור עינינו רש"י על התורה שכתב שם בפ' תבא (דברים כ"ו י"ג) "ואמרת לפני ה' אלקיך, התודה שנתת מעשרותיך" הרי שיש לשון וידידי אף ללא חטא כלל אלא כל גדר וידידי מעשרות הוא הידידי "שנתת מעשרותיך" וזה ברור.

והדברים מפורשים בירושלמי שבועות ו' ע"ב ר' תנחומא בשם ר"ל בשעה שאמר הקב"ה למשה והתודה עליו, התחיל אומר 'מזמור לתודה' על שם והתודה עליו עי"ש.

יסודות התשובה והיודוי

ולפי"ז נראה דעיקר גדר היודוי אף במתודה על החטא אינו אלא ההודאה בחטא והוא היודוי שנהג כל ישראל "אבל אנחנו חטאנו" והוא היודוי שמתודה על קרבנו אנא ה' חטאתי עויתי פשעתי כפר נא וכו' (יזמא מ"א ע"ב) שאין בו לא חרטה ולא קבלה, והלא כל מצות היודוי ילפינן מוידוי זה שעל החטאת וע"כ דזה עיקר מצות היודוי ורק היא מעכבת בתשובה, אלא שמלבד עיקר מצות היודוי יש ענין לומר בפיו גם את עיקרי התשובה כמו שכתב הרמב"ם בפ"ב ה"ב "ומה היא התשובה שיעזוב החוטא חטאו ויסירו ממחשבתו וכו' וכן יתנחם על העבר וכו' וצריך להתודות בשפתיו ולומר עניינות אלו שגמר בלבו" ומצד ענין זה אומר בוידוי נחמתי ובושתי וכדו' חרטה וקבלה על העתיד.

והרמב"ם בפ"א בבארו עיקרו של וידוי הו"ל כאילו כתב עיקרו של תשובה דבהלכה זו היודוי והתשובה חד הם כפי שנתבאר לעיל באות א', ודו"ק כי קצתתי והדברים נכונים.

ד

והנה בדברי הרמב"ם מבואר דוידוי פה מעכב, וצ"ע לפי"ז מה יעשה אילם וכי לא יוכל לחזור בתשובה ולהתכפר, וי"ל דמהני ע"י שומ"כ ואף דיש מן הראשונים דס"ל דאלם שאין ראוי לשמוע ל"מ ביה שומ"כ, כמבואר בהגהת אשרי חולין פ"א סימן ג' וכבר כתב השאג"א סימן ו' דאין כן להלכה, ואפשר עוד לשיטת הרמב"ם בהלכות ברכות דבאונס הוי הרהור כדיבור וא"כ ה"ה בוידוי, וצ"ע.

אך בעיקר הדבר, נראה לכאורה דשאני וידוי משאר מצוות שבדיבור דא"א שיהא אדם מישראל שננעלו לו שערי תשובה, וע"כ דאין וידוי פה מעכב וכשאינו יכול להתודות בפיו מהני גם בלבו, דע"כ א"א שיהא אדם מישראל שאינו יכול לזכות בכפרת התשובה (משא"כ בשאר מצוות שבדיבור דאלם פטור מהם) ושמחתי בראותי ברא"ש מו"ק פ"ג סי' ע"ו וז"ל "נטה למות אומרים לו התודה וכו' אם יכול להתודות בפיו יתודה ואם לאו יתודה בלבו, אחד המתודה בפיו (או) ובלבו יתודה ובלבד שתהא דעתו מיושבת עליו", הרי דמהני גם בוידוי בלב עי"ש ודו"ק.

ב

תשובה האם פוטרת ממיתת בי"ד

הנה הפליגו חכמינו במעלת התשובה עד שאמרו (יומא פ"ו ע"ב) בתשובה מאהבה שזדונות נעשין לו כזכויות, וכבר כתב הרמב"ם (פ"ז הלכה ד') "ואל ידמה בעל תשובה שהוא מרוחק ממעלת הצדיקים מפני העונות והחטאות שעשה אין הדבר כן אלא אהוב ונחמד הוא לפני הבורא כאילו לא חטא מעולם ולא עוד אלא ששכרו הרבה שהרי טעם טעם החטא ופירש ממנו וכבש יצרו אמרו חכמים מקום שבעלי תשובה עומדים אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד בו כלומר מעלתן גדולה ממעלת אלו שלא חטאו מעולם מפני שהם כובשים את יצרם יותר מהם".

ויש לעיין לפי זה למה לא אהני ליה תשובתו להפטר ממלקות ומיתת בי"ד (וכמבואר במכות י"ג ע"ב). ובשלמא בעונשי ממון הלא עיקר התשלום אינו להעניש את החייב אלא לפצות את הזכאי, אבל בעונשי גוף איך יענש לאחר שנקי הוא מכל חטא ועוון וזדונותיו זכויות הם, והלא "נקי וצדיק אל תהרוג" אמרה תורה.

וכבר נחלקו גדולי הדורות בתשובת שאלה זו.

כתב הנודע ביהודה קמא או"ח סימן ל"ה דע"כ אין התשובה מועילה לפטור אדם מעונש בי"ד דא"כ יאמר כל עבריין חזרתי בתשובה כדי להפטר וז"ל "אלא ודאי גזה"כ היא שאלמלא כן בטלו עונשי התורה בכללן ואין אדם שיומת בבי"ד כי יאמר חטאתי והנני שב, וכיון שהקב"ה רצה ליתן עונש מיתה על קצת עונות כדי שיתירא האדם מלעבור לכן נחוץ הוא שלא תועיל התשובה להציל ממיתת בי"ד". הרי דעת הנוב"י דכיון דעיקר העונש אינו אלא למען ישמעו ויראו ואם תועיל התשובה בטלו עונשי בי"ד ע"כ גזה"כ שלא תועיל התשובה. (והנוב"י הוכיח לפי דרכו דע"כ עיקר התשובה אינו אלא חרסת הלב, ולא תיקונים וסיגופים דאם המעשה עיקר התשובה ולא כונת הלב, הלא יביא עדים שהתענה והסתגף ויכופר לו עי"ש). וכדברי הנוב"י כבר כתב המבי"ט בספר בית אלקים שער התשובה פ"ב.

והחיד"א בספר טוב עין סימן ו', (וחזר על דבריו ביוסף אומץ סימן ל"ה) כתב לדחות את דברי הנוב"י ונקט דלאו משום גזה"כ היא אלא משום דאין ביד הבי"ד לבחון כליות ולב ואדם יראה לעינים ומשו"כ אין ביד הבי"ד לקבל תשובת החוטאים עי"ש,

והלכת בדרכיו

והגאון החיד"א חזר עוד על דבריו בספר עין זוכר מערכת המ' אות כ' ובספר שמחת הרגל על הגדש"פ לימוד ג' רמז שני ד"ה ורחץ, עי"ש)

ובשו"ת אור גדול סימן א' (עמוד 36) כתב להוכיח דע"כ אין הטעם שאין התשובה פוטרת משום דלא ידעינן אם באמת חזר בתשובה או לא אלא גזה"כ הוא, שהרי במכות י"ג ע"ב אמר ר' עקיבא דחייבי כריתות ישנם בכלל מלקות דאם עשה תשובה בי"ד של מעלה מוחלין לו, והרמב"ן במלחמות פירש בשתי דרכים, א' משו"כ מלקות חמורה מכרת משום דבמכות לא מהני תשובה, ב' משו"ה אין זה שתי רשעיות שהרי יכול הוא להפטר מן הכרת ע"י תשובה, ואת"ל דאף בחייבי מלקות מהני התשובה בעצם שוב אין מלקות חמורה מכרת וגם אין כאן שתי רשעיות עי"ש.

ובאמת נראה יותר דאין ראיה כלל מדברי הרמב"ן, דמסתבר טפי לומר, דמה לן בטעמא דמילתא, והלא סו"ס התשובה פוטרת מכרת ואינה פוטרת ממלקות וממילא אין כאן אלא רשעה אחת, וגם חומרא יש בזה לגבי מלקות דאף אם ישוב בתשובה שלימה כאלעזר בן דורדיא מ"מ אינו נפטר מידי עונש מלקות.

וראיתי להגר"י ענגיל בגליוני הש"ס במכות שם שהאריך בשתי הדרכים הנ"ל והביא הרבה מקורות וצדדים לכאן ולכאן כדרכו בקודש דרך נשר בשמים ואכמ"ל. (אלא שביאר קצת בסגנון אחר דאינו נפטר ע"י תשובה, דכיון דתשובתו ספק היא מוקמינן ליה אחזקת חיוב עי"ש ולדרכו ניחא טפי, דבאמת דברי החיד"א תמוהים לכאורה דאם ספק לנו אם חזר בתשובה או לא איך נהרגנו מספק, ולדברי הגרי"ע ניחא דבמקום ספק אזלינן בתר חזקה, וז"פ).

ולכאורה קשה להבין את מש"כ החיד"א והגרי"ע, דא"א לפוטרו ע"י תשובה כיון שאין האדם בוחן כליות לדעת אם אכן לבו עמו, והלא בהרבה תחומים דין בי"ד מבוסס על הערכה בענין דעתו ולבו של אדם, והלא החוטא חוזר לחזקת חבירות משינהג מנהג חברות כמבואר בסנהדרין כ"ה ובחשן משפט סי' ל"ד סעיף ל"א – ל"ה וכן לגבי קבלת גירות דבעינן קבלה גמורה של עול מצוות, וכאשר בי"ד משתכנע שאכן כונת הגר לקבל עול מצוות בלב שלם מקבלין אותו, וכמו"כ כאשר נראה לבי"ד שאכן חוזר הוא בתשובה והוא נוהג מנהג הצדיקים נפטור אותו מן העונש, ועיין שם בגליוני הש"ס שהקשה לפי מש"כ הרדב"ז (ח"ג סימן תתקכ"א) דכל שבא להודות על עבירה שבידו לפני שבאו עדים תשובה גמורה היא והוא כשר לעדות ולשבועה, דבכה"ג למה לא

והלכת בדרכיו

יפטר מעונש ב"ד עי"ש, ועוד דמה נענה כאשר העבריין תלמיד חכם הוא, והרי אמרו (ברכות י"ט ע"א) אם ראית ת"ח שעבר עבירה בלילה אל תהרהר אחריו ביום ודאי עשה תשובה הרי שיש לתלות שודאי עשה תשובה ואיך נהרגנו וי"ל בכ"ז ואכמ"ל.

ובאמת לא ירדתי לסוף דעתו של החיד"א בהשגתו על הנוב"י, דע"כ צ"ל אף לשיטתו דלא מסברא בעלמא קבעו שאין התשובה פוטרת מעונשי ב"ד משום שאין אנו בוחנים כליות ולב, שהרי אין מענישים מספק, אלא ע"כ גזירת הכתוב הוא דאל"כ בטלו לגמרי דיני עונשים, וכיון דע"כ גזה"כ הוא הרי הן דברי הנוב"י ואין ביניהם ולא כלום, וצ"ע.

אמנם לול"ד היה נראה יותר דבאמת כל ענין התשובה לא ניתנה אלא בין אדם למקום דמחסדי השי"ת הוא שתתקבל תשובת החטאים וכמ"ש רבינו יונה בשע"ת ש"א סעיף א', ולא ניתנה מתנה זו לישראל אלא לכפרה ולטהרה בידי שמים, ואין זה ענין כלל לעונשי ב"ד.

ויסוד הדברים הרי הוא בירושלמי מכות פ"ב מ"ו "שאלו לחכמה חוטא מהו עונשו אמרה להם "חטאים תרדף רעה" שאלו לנבואה חוטא מהו עונשו אמרה להם "הנפש החוטאת היא תמות" שאלו לקודשא בריך הוא חוטא מהו עונשו אמר להן יעשה תשובה ויתכפר לו".

הרי לן שאין התשובה מתקבלת לא לפי החכמה ולא לפי הנבואה אלא מתנת אלקים היא, ואין הבי"ד דן אלא לפי החכמה והנבואה, ובדין שמים גזר הקב"ה "שובו בנים שובבים ארפא משובתם".

ומה מאוד שמחתי כשראיתי שוב שכך כתב הכהן הגדול מאחיו רבי צדוק מלובלין בתקנת השבין (סימן ח' ד"ה ועיין) ולאחר שהביא את דברי הנוב"י וטען לעומתו דאין עיקר העונש כדי להרתיע ולהפחיד שהרי יוכל החוטא בקל להשתמט מעדים והתראה, ושוב דחה גם את דברי החיד"א דמ"מ איך יענש אדם ויהרג מספק, שוב כתב כדברינו ואף הוא רמז לדברי הירושלמי עי"ש.

והנה כתבו התוס' ביבמות כ"ב ע"ב דאף במי שחייב נידוי אין התשובה פוטרתו, ויש לעיין בזה לפי דברי הנוב"י והחיד"א אך לדרכנו הדברים פשוטים, דבכל הנוגע

והלכת בדרכיו

לבי"ד אין התשובה מועילה ומפתח של התשובה בידו של הקב"ה, ודו"ק בזה כי קצרתיו.

ב

הן חזיתי לשנים מגדולי פולין ולמדניה המובהקים שהתפלמסו בשאלה הנוגעת אף היא לתוקף התשובה לגבי דיני התורה ועונשיה.

הגר"י פיעטרקובסקי בספר הנחמד פסקי תשובה סי' ע"ז בהגה"ה העיר במי שבא על הערוה והוליד ממזר ושוב חזר בתשובה, למה לא יטהר הממזר והלא אין ממזרות אלא בביאת איסור וכיון שהחטא נעקר למפרע והרי הוא כאילו מעולם לא חטא (ועדיף מאונס), למה יהיה הבן ממזר, ובהערות בסוף הספר מהגאון רבי יעקב מאיר בידרמן כתב לתרץ עפ"י דברי הגמ' ביבמות כ"ב ע"ב דר"ש בן מנסיא אמר "מאי דכתיב מעוות לא יוכל לתקון, זה הבא על הערוה והוליד ממנה ממזר", הרי דכל שהוליד ממזר לא מהני תשובה. והגרי"פ חזר וטען לעומתו דלמה לא נימא מעין "גיטו וידו באין כאחד" דאם מהני התשובה לעקור את החטא למפרע ולטהר ממזרים שוב לא הוי מעוות לא יוכל לתקון עי"ש.

אמנם בגוף הסוגיא ביבמות (כ"ב ע"ב) אמרו דאף דאמר רשב"מ דהוי מעוות לא יוכל לתקון מ"מ אם חזר בתשובה חייב הבן בכבודו ד"השתא מיהת עושה מעשה עמך הוא", ולכאורה נראה בכונת הגמ' דבאמת מהני תשובה אף בהוליד בן ממזר, אלא שהמעוות אינו בר תיקון ולעולם נשאר רושם החטא בעולם שהרי ממזר הביא לעולם, אך אין זה נוגע כלל לתשובה. אמנם במק"א (עיין לעיל סימן י') דנתי לפרש כונת הגמ' דבאמת אינו מתכפר אלא דמ"מ צדיק הוא מאחר שעשה תשובה, דאף אם מעוכב כפרה הוא אין עיכובו מונע לטהרה, וכך נראה לכאורה מדברי רש"י בחגיגה ט' ע"א "שהביא פסולים בישראל ויהא זכרון לעונו ולפיכך אין עונותיו נמחקין בתשובה", ועדיין צ"ע.

ובגוף קושית הגרי"פ הנ"ל נראה פשוט כביעתא בכותחא דלק"מ, דבעצם ביאת איסור היא אף אם תשובה מהני דאין ממזרות תלויה אלא בחפצא דעבירה דהלא פשוט דחשו"ק וכן האונס שבאו על הערוה הולד ממזר ואין זה ענין לתיקון התשובה כלל וכלל.

והלכת בדרכיו

ג

הנה אף שנתבאר הלכתא בטעמא דלא מהני תשובה כלל בכל הנוגע לעונשי בי"ד ולמזירות, מ"מ נראה דמהני תשובה כאשר בי"ד מכין ועונשין שלא מן הדין, דכיון שאין עונש זה מעיקר דין תורה אלא משום מצות הבי"ד להעמיד את הדת על תילה, תלוי הוא בנטיית לב הבי"ד, ומן הראוי לנהוג בחמלה עם החוטא ששב אל ה' בכל לבו.

ודבר זה למדתי מפי שלשה מגדולי רבותינו בשו"ת הרשב"א ח"ה סימן רל"ט נשאל הרשב"א על נער כהן שנחשד בערוה וקנסוהו למנוע ממנו מתנות כהונה ושוב חזר בתשובה וכתב הרשב"א "אם רואה אתה שחזר בו נסה נא אותו ותן דעתך עליו, אם יתחרט וישוב מדרכו הרעה, יסרהו קצת על הקודם, ופשוט ידך עליו לקבלו בתשובה", הרי דבכל הנוגע לעונש שלא מן הדין יש להקל על השב.

וכע"ז כתב בשו"ת זכרון יהודה לרבי יהודה בן הרא"ש סימן מ"ז, וכך כתב גם בשו"ת הריב"ש סימן רפ"א ע"ש.

ומשו"כ יש לתמוה על מש"כ בשו"ת פנים מאירות ח"א סימן צ' במי שחילל את השבת והרב רצה לנדותו ואף שחזר בתשובה שלימה פסק שמנדין אותו לפי"ד התוס' ביבמות דאף בנידוי אין התשובה פוטרת, אך נראה יותר דאין דבריהם אמורים אלא במי שחז"ל חייבוהו בנידוי, ולא בפלוני שהרב רצה לנדותו שלא מן הדין, ודו"ק בזה.

ד

בענין תשובת אנשי עיר הנדחת

כתב הרמב"ם בפ"ד מהלכות עבודה זרה ה"ו "היאך דין עיר הנדחת בזמן שתהיה ראויה להעשות עיר הנדחת בית דין הגדול שולחין ודורשין וחוקרין עד שידעו בראיה ברורה שהודחה כל העיר או רובה וחזרו לעבודת כוכבים אחר כך שולחים להם שני תלמידי חכמים להזהירם ולהחזירם אם חזרו ועשו תשובה מוטב ואם יעמדו באולתן בית דין מצוין לכל ישראל לעלות עליהן ועורכין עמהן מלחמה עד שתבקע העיר וכשתבקע מיד מרבין להם בתי דינים ודינים אותם" ובראב"ד שם כתב "א"א טוב הדבר שתועיל להם התשובה אבל לא מצאתי תשובה מועלת אחר התראה ומעשה". וכתב שם במגדול עוז "ואני אומר כי טעות סופר היה בספרו וכבר בדקתי בספר שהוגה

והלכת בדרכיו

בכתיבת ר"מ ז"ל וחתומתו ואין כתוב בו אח"כ חוזרים, ואפ"ה תמה אני למה לא תועיל אחר כל דבר שבעולם והרי כתיב שובו בנים שובבים". ודבריו פלא וכי עלה על דעתו דתשובה מהני לפטור מעונשי מלקות ומיתה, ואפשר שזה גופה כונת המגדל עוז, ולא בא אלא לשאול שאלת כל הגדולים הנ"ל למה לא תועיל התשובה לכפר ולבטל עונשי בי"ד, ודו"ק כי קצרתי ובאמת תימה גדולה היא שיהני תשובת אנשי עיר הנדחת לפטור מן העונש.

ובכסף משנה שם כתב "וי"ל שמה שכתב רבינו ששולחים להם שני ת"ח להזהירם וכו' אינה התראה גמורה מאחר שאינה לכל אחד בפרט". ולא ירדתי כלל לסוף דעתו דהתראה זו שכתב הרמב"ם אינה ההתראה לפני שעבדו עבו"ז אלא התראה שאם יוסיפו לחטוא ייענשו ולאחר שהותרו חזרו בתשובה, ומ"מ תמה הראב"ד איך תועיל התשובה אחר שעבדו עבו"ז בהתראה, וא"כ מה תירץ הכס"מ.

והנראה בזה דאף דלא מהני תשובה לפטור את החוטא מעונש בי"ד מ"מ מהני התשובה לדונם כיחידים שעבדו עבו"ז שדינם בסקילה ואין נשיהם ובניהם נהרגים ואין ממונם אבד, ולא כדין עיה"נ שדינם בהרג ונשיהם וטפם נהרגים וממונם אבד, וראיתי שכ"כ בצפנת פענח על הרמב"ם שם.

ואפשר עוד בזה, דבאמת יפלא למה אמרה תורה בעיר הנדחת שגם נשיהם וטפם נהרגים וממונם אבד, ולא מצינו כזאת אלא במלחמת שבעה עממין, ונראה מזה לכאורה, דגדר עיר הנדחת הוא, דכיון שרוב העיר עבדו עבו"ז, והציבור כולו פירש מן הכלל להיות שורש פורה ראש ולענה, דינם כדין אויב ועושין בהם מלחמה, ובמלחמת מצוה גם טף ונשים נהרגים, וכלשון הרמב"ם שם "מצוין כל ישראל לעלות עליהם ועורכין עמהן מלחמה עד שתבקע העיר" וכו', עי"ש. וכיון דדין מלחמה היא, הרי מצינו במלחמה שקוראין לאויב לשלום אם יכנע, וכמו"כ בעיה"נ אם יחזרו למוטב בטל מהם דין עיה"נ והעובדים ידונו כל אחד כדין העובד עבודה זרה.

אך באמת נראה יותר בסגנון אחר, דעיקר גדר עיר הנדחת משום שיצאו מן הכלל ופירשו מן הציבור לעבוד אלהים אחרים, וכיון שחזרו בתשובה חזרו לחיק עם ה' לחסות בצילו ית"ש ואין בהם דין עיר הנדחת, ויסוד הדבר דכל עוד לא המרו פי שליחי הבי"ד אלא חזרו למוטב מעיקרא לא נעשו עיר הנדחת ולא שהתשובה מכפרת

והלכת בדרכיו

ומבטלת דין זה אף שעדיין עונש העובד עבו"ז רובין על כל אחד ואחד, ועונש זה לא מהני ליה תשובה כמבואר.

והדברים מתיישבים על הלב ביותר, דהנה נושאי כליו של הרמב"ם לא הביאו מקור לדבריו, אך המלבי"ם (פרשת ראה י"ג) הביא שמקורו בספר יהושע (פרק כ"ב) דלאחר שבני ראובן בנו מזבח מעבר לירדן שלח יהושע את פנחס ועשרה נשיאים, להזהירם, ומכאן שיש להזהיר את העיר לפני הכרזתה כעיר הנדחת, ודו"ק בכ"ז כי נכון הוא.

רחמנא דעני לתבירי ליבא ענינא

רחמנא דעני לתבירי ליבא ענינא

אמש, בעמדי בתחנון ובזעקה, ורחושי מרחשין שפתי את פרקי הסליחות אמרתי ביחד עם כל בית ישראל:

"מי שענה לאברהם אבינו בהר המוריה הוא יעננו, מי שענה ליצחק כשנעקד ע"ג המזבח הוא יעננו.. וכן ביעקב, ביוסף, במשה, באהרן, בפנחס הקנאי, ביהושע, בשמואל הנביא, בדוד, באליהו, ביונה, בחזקיהו מלך יהודה, בחנניה מישאל ועזריה, בדניאל, במרדכי ואסתר ובעזרא, ומסיימים "מי שענה לכל הצדיקים והחסידים והתמימים והישרים הוא יעננו".

ותהיה גדולה עלתה בלבי, וכי למה יענה, וכי אין כאן עזות מצח, וכי ראויים אנחנו שהקב"ה יעננו כפי שענה להני גדולי עולם שהאפילו פני חמה בקומתם, וכי אין כאן עזות מצח לומר מי שענה לכל הצדיקים והחסידים והישרים והתמימים הוא יעננו, וכי חסידים וצדיקים וישרים ותמימים אנו.

ולבי אומר לי, דמשום כך מוסיפים אנו בלשון ארמית "רחמנא דעני לעניי ענינן, רחמנא דעני לתבירי לבא ענינן, רחמנא דעני למכיכי רוחא ענינן".

מלבד החסידים והתמימים וכו' הזוכים בדין ובדין הן נוטלים שכרם, עונה הקב"ה לשבורי הלב ונמוכי הרוח, הלא "קרוב ה' לנשברי לב ואת דכאי רוח יושיע" (תהלים ל"ד י"ט).

מקום מיוחד יש למעלה בשביל אלה הפונים אל הקב"ה בכפיפות קומה, בנמיכות רוח ובשברון לב, וביניהם מצטופפים גם אנחנו ברוח נשברה ובלב נכנע, ומבקשים אנו גם אם אין אנו מן הצדיקים והישרים והתמימים, מ"מ תבירי לבא ומכיכי רוחא אנחנו, ובין כולם רחם גם עלינו.

רחמנא דעני לתבירי ליבא ענינא

ומשו"כ אומרים אנו בקשות אלו בלשון ארמי, דכבר אמרו חז"ל (שבת י"ב ע"ב) דאין מלאכי השרת מבינים לשון זה, והתוס' בברכות (ג' ע"א) כתבו דכאשר רוצים אנו שהמלאכים לא יבינו את דברינו מבקשים אנו בלשון ארמית. (ועיין תוס' בשבת שם ד"ה שאין).

דהנהגה זו של מדת הרחמים לא נמסרה למלאכי השרת כלל ואין להם חלק בה, אין היא אלא בין אבינו שבשמים לבניו אהוביו, ורחמים אלה למעלה הם ממדת הדין, והמלאכים אף מקנאים בה, וכדי שלא יתערבו לקלקל, וינסו ללמד חובה על בני ישראל, פונים אנו להקב"ה בעצמו בלשון שזר לא יבין.

כי כאשר הקב"ה דן אותנו במדת הרחמים, אין למדה זו קץ.

בא וראה מה שאמרו בירושלמי (סנהדרין מ"ט ע"א):

"רבי הונא בשם רבי אבהו הקדוש ברוך הוא אין לפניו שכחה כביכול הא בשביל ישראל נעשה שכחן, מה טעמא (מיכה ז' י"ח) נושא עון נשא כתיב וכן דוד אמר (תהילים פ"ה ג') נשאת עון עמך כסית כל חטאתם סלה".

ועוד אמרו שם:

"א"ר לעזר (תהילים ס"ב י"ג) ולך ה' חסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו מעשהו אין כתוב כאן אלא כמעשהו ואין לית ליה את יהיב ליה מן דידך".

(וכ"ה בירושלמי פאה ה' ע"א – ע"ב, עי"ש).

והלא הדבר פלאי ואין לו פשר כלל במדת הדין.

הלא חטא החוטא ואין בידו זכות להכריעו לחסד, והקב"ה נותן לו משלו במתנת חנם, וכי מדת המשפט יש כאן.

ויתירא מזו, כפות המאזניים שוים הם, ויש באמתחתו של השטן עוד חבילות עבירות להכריעו לחובה ואזי הקב"ה נעשה שכחן וכאילו שוכח

רחמנא דעני לתבירי ליבא ענינא

מעוונות חטאים ופשעים ומטה כלפי חסד.

וכמה נפלאים דבריו של רבינו המבי"ט בספרו בית אלקים (פרק ט"ו) הצופה ומבי"ט לטובתן של ישראל, שפירש את הכתוב "ויגבה ה' צבקות במשפט".

"והוא כשרוצה הקל יתברך לעשות משפט בחוטאים הוא מגביה עצמו כביכול שלא להביט ולא לפשפש בענין החטאים כ"כ אלא בחטא דרך כלל ולא בפרטי הדברים שבשעת עשיית החטא אשר עליהם נחשב החטא יותר חמור".

כמה גדולה ועצומה היא מדת הרחמים, כי כאשר הקב"ה דן במצוות ומעשים טובים של ישראל מתבונן הוא בפרטי הפרטים כדי להגדיל זכיותינו, אך כאשר הוא דן בעבירות שבידינו מגביה הוא מעוף ומביט מלמעלה כראות הנשר ואינו מתבונן בפרטי הפרטים וכביכול אינו רואה אלא את הדברים הגדולים והבולטים.

כי כאשר הקב"ה בא לרחם עמו מי יאמר לו מה תעשה ומה תפעל הלא מדת הרחמים אין לה גבול.

ובשברון לב ונמיכות רוח באים אנו לפני ומתחננים.

ב

הן ידועים דברי הירושלמי מכות (ז' ע"א):

"שאלו לחכמה חוטא מהו עונשו אמר להם (משלי י"ג כ"א) חטאים תרדף רעה. שאלו לנבואה חוטא מהו עונשו אמרה להן (יחזקאל י"ח ד') הנפש החוטאת היא תמות. שאלו לקודשא בריך הוא חוטא מהו עונשו אמר להן יעשו תשובה ויתכפר לו. היינו דכתיב (תהלים כ"ה ח') על כן יורה חטאים בדרך יורה לחטאים דרך לעשות תשובה".

רחמנא דעני לתבירי ליבא ענינא

ובפסיקתא דרב כהנא פיסקא כ"ד – שובה מצינו מאמר זה בתוספת:

”שאלו לחכמה החוטא מהו עונשו, אמרה להם וחטאים תרדף רעה (משלי י"ג כ"א). שאלו לנבואה החוטא מהו עונשו, אמרה להם הנפש החוטאת היא תמות (יחזקאל י"ח ד'). שאלו לתורה חוטא מהו עונשו, אמרה להם יביא אשם ויתכפר לו. שאלו להקב"ה החוטא מהו עונשו, א' להם יעשה תשובה ויתכפר לו, הדא היא דכת' טוב וישר י"י וגו' (תהלים כ"ה ח').”

וכתב בזה המהר"ל בנתיבות עולם (נתיב התשובה פרק א' ד"ה והנה מה) משל נפלא.

פלוני אלמוני קיבל לשמור כלי יקר ערך מן המלך ולחרדתו הגדולה פשע בשמירה והכלי נשבר תחת ידו. בפחד גדול פנה לחכם ושאל בעצתו כדת מה לעשות. אמר לו החכם בשום פנים ואופן אי אפשר להחזיר למלך כלי שבור, ”הקריבהו נא לפחתך הירצך או הישא פניך”? (מלאכי א' ח') אך מ"מ יעץ לו לפנות אל חכם פלוני שמכיר את המלך היכרות אישית אולי יש עצה בפיו.

פנה הוא אל זה המקורב למלכות, ושאלו מה לעשות. אך אף הוא אמר שעבירה גדולה היא להחזיר למלך כלי שבור ואחת דתו להמית. אך מ"מ יעץ לו לפנות לפלוני עושה כלים, שכלי זה יצא מבית היוצר שלו אולי יש בידו לתקנו ולחדשו כאילו לא נשבר מעולם.

במר לבו הלך הוא אצל עושה הכלים, ואמנם זה האיר לו פנים ואמר לו שאפשר לתקן את הכלי, אך עבודה קשה היא ביותר, ולא תמיד זה מצליח, ואף כאשר אכן יצליח לתקן את הכלי לעולם לא יראה ככלי חדש ואי אפשר להסיר ממנו לגמרי את פגם השבר.

בלב שבור ודואג אמר השומר ללבו אין לי דרך אחרת ואין לי כל עצה אחרת אלא להתייצב לפני המלך עם הכלי השבור ולבקש רחמים וחמלה, כי אם ינסה לתקן את הכלי ולהעמיד פנים בערמה כאילו לא שברו

רחמנא דעני לתבירי ליבא ענינא

מעולם יעורר בכך את זעמו של המלך.

בשברון לב ובחרדה גדולה בא זה לפני המלך ובכפיפות קומה התחנן בפניו אנא מלך רם ונשא, כלי תפארת נתת בידי, ובבושת פנים מודה אני שלא שמרתיו כראוי ושברתיו לרסיסים, אנא רחם עלי ועל נפשי כי רחום וחנון אתה.

ענה לו המלך הסר דאגה מלבך, סוד אגלה את אזניך שלא נגלה לאיש מעבר לבית המלך, אוהב אני את הכלי השבור ואין אני משתמש אלא בכלים שבורים. כלפי עין ההמונים הרואים את הארמון מבחוץ, אין רואים אלא הפאר וההדר, הכבוד והתפארת, אך בחדרי המלך פנימה, הכלים השבורים הם החביבים עלי ביותר!

כך מסביר המהר"ל, שאלו לחכמה חוטא מה עונשו. האיש שהקב"ה נפח באפיו נשמת חיים, נשמה טהורה שבעתיים מזוקקה וטינפה באשפתות מה דינו. אמרה החכמה רשעים תרדף רעה, אך שמא יש לנבואה עצה אחרת, ושמא גילה הקב"ה סוד לעבדיו הנביאים נאמני ביתו.

שאלו לנבואה חוטא מה עונשו, אך גם הנבואה ענתה הנפש החוטאת תמות, אך לכו אצל התורה הלא היא היתה כלי אומנתו של הקב"ה, שהסתכל באורייתא וברא עולמו, שמא היא יודעת אם יש תיקון ותקומה לנפש החוטאת, "שאלו לתורה חוטא מה עונשו, אמרה להם יביא אשם ויתכפר לו". אמנם הקרבן מכפר אך אין הקרבן כפרה גמורה ואין בו לטהר את הנפש מזוהמת החטא.

אין לנו לבקש אלא מאבינו שבשמים.

שאלו להקב"ה חוטא מה עונשו, ענה הקב"ה יעשה תשובה ויתכפר לו, אין אני משתמש אלא בכלים שבורים.

"א"ר אלכסנדרו ההדיוט הזה אם משמש הוא בכלים שבורים גנאי הוא לו אבל הקדוש ברוך הוא כלי תשמישו שבורים שנאמר קרוב ה' לנשברי לב" (ויקרא רבה ז' ב').

רחמנא דעני לתבירי ליבא ענינא

אין לך דבר שלם אצל הקב"ה יותר מלב נשבר ונדכא ואין לך חביב אצל הקב"ה יותר מעני ושפל רוח המבקש את קרבתו.

וזו תקותינו בימי הדין "כדלים וכרשים דפקנו דלתיך, נא אל תשיבנו ריקם מלפניך".

והנה בספר תהלים מצינו ג' תפילות. תפילה למשה (פרק צ'), תפילה לדוד (פרק פ"ו), ותפילה לעני (פרק ק"ב).

ולבי אומר לי, דתפלה למשה היא התפילה הנסמכת על כח התורה. תפילותיו של תלמיד חכם קרובה להתקבל, וחכמים היו מתפללים ביני עמודי דגרסי ביה רבנן (ברכות ל' ע"ב).

תפילה לדוד רומז לתפילותיהם של בעלי העבודה, ודוד המלך נעים זמירות ישראל שהיה קם בחצות לילה להודות ולהלל וכינור תלוי למעלה ממייטתו וחיבר את פרקי התהלים להלל לשמו הגדול.

ומלבד שתי אלה "תפילה לעני כי יעטוף ולפני ה' ישפוך שיחו", תפילת העני הנאמרת בהשתפכות הנפש מלב נשבר ונדכא, אף היא מתקבלת ועולה למעלה שאין בה לא תפילה למשה ולא תפילה לדוד.

ובאמת מצינו דתפילה לעני נשגבה וקרובה להתקבל יותר מתפילה למשה ומתפילה לדוד גם יחד.

וזו מרגניתא טבא מכבשונו של הזוהר הק' (בלק ח"ד קצ"ה ע"א):

"תלת אינון דכתיב בהו תפלה ואוקמוה מלה דא (אבל מלה דא) חד הוה משה וחד הוה דוד וחד עני דאתכליל בהו ואתחבר בהו... אבל ג' אינון דאקרוז תפלה, (תהלים צ') תפלה למשה איש האלהים תפלה דא דלית כגיניה בבר נש אחרא, (שם פ"ו) תפלה לדוד, תפלה דא איהי תפלה דלית כגיניה במלכא אחרא, תפלה לעני. תפלה איהי מאינון ג' מאן חשיבא מכלהו הוי אימא תפלה דעני תפלה דא קדים לתפלה דמשה, וקדים לתפלה דדוד וקדים לכל שאר צלותין

רחמנא דעני לתבירי ליבא ענינא

דעלמא, מ"ט בגין דעני איהו תביר לבא, וכתוב (שם ל"ד) קרוב יי' לנשברי לב וגו' ומסכנא עביד תדיר קטטה בקודשא בריך הוא וקודשא בריך הוא אצית ושמע מלוי, כיון דצלי צלותיה פתח כל כוי רקיעין וכל שאר צלותין דקא סלקין לעילא דחי לון ההוא מסכנא תביר לבא דכתיב תפלה לעני כי יעטוף, כי יתעטף מבעי ליה, מאי כי יעטוף, אלא איהו עביד עטופא לכל צלותין דעלמא ולא עאלין עד דצלותא דיליה עאלת, וקודשא בריך הוא אמר יתעטפון כל צלותין וצלותא דא תיעול לגבאי".

הרי שתפלה לדוד היא הנעלה מכל תפילותיהם של מלכי ישראל, שהרי הגדול מכל המלכים היה דוד המלך, ותפלה למשה היא הנשגבה מתפילותיהם של כל בני האדם לדורותיהם שהרי לא קם מהם נביא כמשה, אך הנעלה והנשגב מכל התפילות כולן, אף מתפלה לדוד ומתפלה למשה, היא תפילה לעני כי יעטוף ולפני ה' ישפוך שיחו. ורק תפילת העני היא שקורעת את כל הרקיעים והיא הפותחת את כל שערי שמים.

וזו תקוותינו, יודעים אנו שאין כח בתפילתינו כתפילה לדוד ובודאי שאיננה כתפלה למשה, אך כתפלה לעני היא, וכזאת חביבה היא אצל הקב"ה.

והוא שאומר נעים זמירות ישראל (ק"ב י"ח – י"ט) "פנה אל תפלת הערער ולא בזה את תפלתם. תכתב זאת לדור אחרון ועם נברא יהלל יה".

רק משום שהקב"ה פונה אל תפילת הערער, מעיזים אנו דור אחרון להלל יה.

"ויגולו רחמיך על מדותיך ותתנהג עמנו במדת הרחמים".

נר זיכרון

לעילוי נשמת

הרה"ח משה בן
מוה"ר יוסף דוד ז"ל
נלב"ע כ"ז סיון תשמ"ז

מרת מלכה מחלה בת
הר"ר מרדכי זיסקינד ז"ל
נלב"ע ג' אייר תשס"ו

ת.נ.צ.ב.ה.

הונצח ע"י בנו ידידנו עוז
הר"ר דוד הגר הי"ו
לום אנג'לס

